

ЧЕТ ЭЛ ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИДА ТАЪЛИМ СИФАТИНИ БАҲОЛАШ

Рахимов Октябр Дусткабилович

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

“Экология ва меҳнат муҳофазаси” кафедраси профессори

Эшмухамедов Латиф Маҳмаюсуфович

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

“Экология ва меҳнат муҳофазаси” кафедраси ассистенти

Аннотация: мақолада ривожланган хорижий олий таълим муассасаларида таълим сифатини баҳолаш тизми ва унинг мезонлари таҳлили келтирилган ва таълим сифатининг жамиятни ривожлантиришдаги роли ёритилган.

Таянч сўз ва иборалар: глобаллашув, жамият, интеллектуаль, таълим сифати, аккредитация, давлат ва жамоат назорати.

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб бутун дунё бўйлаб «Сифат инкилоби» юзага келди. Дунёнинг етакчи ишлаб чиқариш корхоналари асосий эътиборни сон ва миқдорга эмас, балки маҳсулот сифатига қарата бошлашди. Сифат рақобатбардошликни таъминловчи асосий омил сифатида намоён бўла бошлади.

Сифат - умумий тушунча сифатида инсонларнинг эҳтиёжлари ва талабларини қондириш билан асосланувчи маҳсулот, материал, иш тури, меҳнат, хизматлар ва шу кабиларнинг хусусиятлари ҳамда хусусий белгиларининг мажмуи бўлиб, уларни қўйилган талаблар ва ўз вазифаларига тўлиқ мос келиши билан баҳоланади. Бундаймосликосанстандартлар, шартномалар, келишувлар, истеъмолчиларнинг талаблари билананиқланади [2].

Таълим сифати – ижтимоий категория ҳисобланиб, жамиятда таълим жараёнининг ҳолати ва натижасини ҳамда шахснинг касбий, маиший ва фуқаролик компетентлигини шаклланиши ва ривожланишини жамият талаби ва

эҳтиёжига мос келишини аниқлайди. Таълим сифати таълим муассасасининг ўқув-тарбиявий фаолиятини турли қирраларини тавсифловчи кўрсаткичлар мажмуи орқали баҳоланади. Ушбу кўрсаткичларга таълим олувчилар компетентлигининг ривожланишини таъминловчи таълим мазмуни, ўқитиш шакли ва услублари, материал-техник база, ходимлар таркиби киради.

Таълим сифати - инсон ҳаёт-фаолияти сифатини ошириш ва аниқ мақсадга эришишда фойдаланиш учун зарур бўладиган, аниқ шароитларда талаб этилиб олинган билимлар мажмуидир.

Олий таълимда таълим сифати - таълим моделининг контекстуал кўрсаткичлари, институционал мақсад ва вазифалари ҳамда таълим тизимининг аниқ стандартлари, таълим муассасалари, ўқув дастурлари ва фанлари билан боғлиқ бўлган кўп қиррали, кўп даражали динамик тушунчадир [3].

Таълим сифатига баҳо беришда таълим самарадорлиги тушунчасини ҳам эътиборга олиш талаб этилади. Сифат – олинган натижанинг мақсадга нисбати (ёки тескариси), самарадорлик- олинган натижанинг харажатларга нисбати билан баҳоланади.

Таълим сифати ва таълим самарадорлиги жамиятда ҳаёт сифатини кўрсатувчи асосий омиллардан бири ҳисобланади. Давлат ва жамият умумий ва касбий таълимга қанчалик кўп маблағ сарфласа ва натижаси энг юқори халқаро стандартларга жавоб берса, ҳаёт сифати шунчалик юқори бўлади. Таълим самарадорлигини белгилашда энг оптимал харажатлар ҳисобида юқори таълим сифатига эришиш талаб этилади.

Ҳар бир давлатда таълим дастурлари, материал ресурслар базаси, кадрлар салоҳияти ҳамда бошқариш тизимида боғлиқ ҳолда жамият, шахс ва давлат талаблари асосида ўзига хос таълим сифатини кафолатлаш тизими яратилган. Олий таълим сифатини бошқариш тизимида таълим сифатини баҳолаш услублари муҳим рол ўйнайди. ОТМ фаолиятини баҳолашнинг тарихан шаклланган ва ўз-ўзини ички баҳолашга асосланган “Англия модели” ва олий

ўқув юртининг жамият ва давлат олдидаги мажбуриятларидан келиб чиқиб ташқи баҳолашга асосланган “Франция модели” ҳамда уларнинг турли комбинацияларидан иборат бўлган турли баҳолаш моделлари амалда қўлланилади.

Жаҳон тажрибасида олий таълимни баҳолаш тизимини икки турга бўлиш мумкин:

1. Олий таълим муассасалари ривожланишини мувофиқлаштирувчи давлат бошқарувининг ваколатли органи мавжуд бўлган мамлакатлардаги олий таълимни баҳолаш тизими. Бу ҳолларда баҳолаш тизими ҳукумат томонидан молиялаштирилувчи давлат органларининг устуворлигига асосланади. Бунда ўз-ўзини баҳолашга эътибор пастроқ бўлиб, асосий урғу давлат органлари ёки жамоат ташкилотлари томонидан ўтказиладиган самарали ташқи баҳолашга қаратилган бўлади. Бундай баҳолаш тизимлари кўпинча ҳукумат назорати, лицензиялаш, давлат аккредитацияси, турли олий таълим муассасаларини солиштириш, молиявий ресурсларни тақсимлаш ва университетларга таъсир ўтказиш билан боғлиқ. Олий таълимнинг давлат бошқаруви органлари мавжуд бўлган мамлакатлар қаторига Европанинг Германия, Франция, шунингдек, европача олий таълим анъаналарини қабул қилган МДХ мамлакатлари киради.

2. Олий таълимни давлат бошқаруви органлари мавжуд бўлмаган мамлакатлардаги олий таълимни баҳолаш тизими. Бу ҳолларда университетлар фаолиятини яхшилашга, ички таҳлилга асосланган олий таълим муассасаларида ўз-ўзини баҳолаш, ёки касбий, ёки жамоатчилик баҳолаши устиворлик қилади. Олий таълим бўйича ўз-ўзини мувофиқлаштириш мамлакатлари қаторига, биринчи навбатда, Америка Қўшма Штатлари, шунингдек, америкача олий таълим анъаналарини қабул қилган мамлакатлар киради (Филиппин, Тайвань) [3].

Айрим мамлакатларда олий таълимни баҳолашнинг юқорида қайд қилинган усуллари биргаликда қўлланилади (Швеция, Норвегия, Финляндия,

Буюк Британия, Чехия, Словения ва бошқалар). Бундай баҳолаш тизими Умумжаҳон сифатни бошқариш (Total Quality Menegement, TQM) принциплари ва стандартлаштириш бўйича Халқаро ташкилотнинг (International Organization for Standardization, ISO) сифат менежменти тизими талабларига асосланади.

Ўз-ўзини бошқаришга асосланган ОТМда таълим сифатини ташқи баҳолаш принциплари қуйидагилардан ташкил топган:

- ✓ университет фаолияти ва таълим дастурларини асосий мақсад ва вазифаларга мос келиш даражасини мунтазам текшириб бориш;
- ✓ фаолиятни эксперт баҳолаш ва университетнинг ривожланишини режалаштириш учун масъул шахс ёки таркибнинг мавжудлиги;
- ✓ ўз-ўзини текшириш жараёнини амалга ошириш учун кенг ва самарали ахборот тизимининг мавжудлиги;
- ✓ ўз-ўзини баҳолашни мунтазам амалга оширилиши (хизматлар соҳасини, бошқарув тизимини, таълим дастурларини ва б.) ҳамда университетнинг ўз-ўзини баҳолаш натижаларини текшириш учун ташқи эксперт баҳолаш;
- ✓ ташқи эксперт баҳолаш натижалари асосида ўз вақтида бошқарув
- ✓ тузилмаси ва услубини, таълим дастурларини такомиллаштириш, материал ва молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш, рағбатлантириш ва жазолаш тизимини амалиётга жорий этиш.

Қуйида айрим ривожланган давлатлар олий таълим муассасаси фаолиятини баҳолаш услубиётларини келтириб ўтамиз:

Буюк Британия.

Буюк Британияда университетлар фаолияти ва уларнинг таълим дастурлари сифатини баҳолашнинг давлат ташкилотларининг бош роли таъминланган кўп поғонали аккредитациялаш тизими **Quality Assurance Agency (QAA)** йўлга қўйилган. Бир қанча ОТМ ОАА мезонлари асосида, келишилган ҳолда таълим муассасаларининг таълим дастурлари сифатини

баҳолашади. Масалан, 1992 йилда The Open University (Очик Университет) таълим муассасаларини, жумладан Буюк Британиянинг чет эллардаги таълим муассасалари фаолиятини аккредитациялаш ҳамда валидациялаш (ратификациялаш, тасдиқлаш) бўйича ўзининг The Open University Validation Services (OUVS) структурасини ташкил этган.

Австралия

Австралия муҳандислик институти ва Австралия муҳандислик факультетлари деканлари Кенгаши томонидан 1996 йилда ишлаб чиқилган таълим дастурларини Аккредитациялашга янгича ёндошувда, асосан сифатни кафолатлаш тизимининг ички механизмига катта эътибор қаратилган. Муҳандислик ўқув дастурларини аккредитациялашнинг янги мезонлари ўқув жараёнига эмас, унинг натижаларига асосланган. Аккредитациялаш тартиби ички баҳолаш ва сифат кафолати билан бир қаторда ишлаб чиқариш корхоналарининг ташқи баҳолари ҳамда тавсияларини ўз ичига олган. Умуман, аккредитациялаш жараёни замонавий ишлаб чиқариш талабларини ҳисобга олган ҳолда муҳандислик дастурлари инновациясини таъминлаш ҳамда ривожлантиришга йўналтирилган.

Германия

Германияда 1998 йилда таълим вазирлари анжуманида бакалаврлар ва магистрлар тайёрлаш дастурини баҳоловчи Аккредитация Кенгаши тузилган. Ушбу Кенгаш аккредитация агентликлари учун минимал стандартлар ва мезонларни ишлаб чиқди. Германия муҳандислар Ассоциацияси 1999 йили муҳандислик ва компьютер соҳаси бўйича Аккредитациялаш Агентлигига асос солди. Германиядаги биринчи аккредитациялаш ташкилоти Қуйи Саксония еридаги Марказий Агентлик Central Agency of Evaluation of Lower Saxony's Institutions of Higher Education (ZEvA) ҳисобланади. Ҳозирги кунда техника, информатика, табиий ва математика соҳалари таълим дастурларини аккредитацияловчи Accreditation Agency for Study Programs in Engineering, Informatics, Natural Sciences and Mathematics (ASIIN) агентликлари фаолият юритмоқда.

АҚШ

АҚШда таълим сифатини аккредитациялаш таълим сифатини назорат қилиш тизими бўлиб, таълимни ривожланишига манфаатдор барча томонлар манфаатларини ҳисобга олишга асосланган. У ўзида давлат ва жамоатчилик назоратларини мужассамлаштирган.

Аккредитациялашнинг асосий мақсадлари:

- таълим самарадорлигини баҳолаш принциплари ва мезонларини ишлаб чиқиш асосида олий таълим тараққиёти ва ривожланишини таъминлаш;
- таълим муассасалари ривожланишини рағбатлантириш, узлуксиз ўз-ўзини текшириш ва режа асосида таълим дастурларини такомиллаштириш;
- ўқув юрти ёки аниқ йўналишдаги таълим дастури тўғри шакллантирилган мақсадга ва унга эришиш шароитларига эгаллиги тўғрисида жамиятни кафолатлаши;
- ОТМ ва таълим дастурларини шаклланиши ҳамда ривожланишига ёрдам бериши;
- ўқув юртларининг таълим фаолиятига аралаштириш ва уларнинг академик эркинлигини камситилишидан ҳимоялаши;

АҚШда таълим муассасалари фаолиятини аккредитациялаш жараёнини ўқув юртининг академик эркинликларини таъминлаш ҳуқуқлари ҳамда унинг давлат ва жамият олдидаги жавобгарлиги мувозанатини сақлашга қаратилган жамоавий ўз-ўзини мослаштириш тизими деб қараш мумкин.

АҚШда 2 хил, институциональ ва ихтисослаштирилган аккредитациялаш тизими мавжуд. Ихтисослашган (профессионал) баҳолашда алоҳида таълим дастури ва мутахассисликларни тайёрлаш мақсади ва унга эришиш шароитлари аккредитациядан ўтказилади.

Агар таълим муассасаси фаолияти тўлиқ баҳоланса институциональ аккредитация деб ҳисобланади. Институциональ аккредитациялаш стандартлари (кўрсаткичлари) университетларнинг ўз вазифасига мос самарали фаолиятини баҳолашнинг асосий мазмунини ташкил этади. АҚШда таълим муассасалари фаолиятини баҳолашда дастлаб соний кўрсаткичлардан

(профессор-ўқитувчилар сони, кутубхона ресурслари, лабораторияларнинг ўқув-техник таъминоти даражаси, молиявий таъминоти ва б.) фойдаланилган. Натижада XX асрнинг биринчи ўн йилигида АҚШда олий таълим муассасалари фаолиятини тартибга солишга эришилган. Кейинчалик, стандартлар олий таълим муассасалари маъмурияти томонидан қаттиқ танқид остига олиниб, бундай соний баҳолашлар натижаси таълимни стандартлаштиришга олиб келиши кўрсатилган. ОТМларини регионал аккредитациялаш агентликлари соний баҳолаш (институционал аккредитация)дан воз кечишиб, “Стандарт” атамаси эса “мезонлар” атамаси билан алмаштирилган ва бу билан таълим муассасаси фаолиятини эксперт баҳолаш (махсус йўлга қўйилган).

Жанубий Корея.

Кореяда 359 та олий ўқув юртлари мавжуд бўлиб уларда 3,3 млн.га яқин талабалар таҳсил олишади. Ушбу олий ўқув юртларининг 222 таси тўрт йиллик коллежлар, 180 таси хусусий таълим муассасаларидир. Жами мавжуд олий ўқув юртларининг 85 фоизи хусусий таълим муассасаларидир. Университетларда 78%, касбий мактабларда 96 % талабалар хусусий таълим муассасаларида ўқишади. Университетларнинг умумий харажатларини 23% давлат томонидан молиялаштирилади. Бошқа ривожланган давлатлар қатори Кореяда ҳам олий таълим икки босқичда (бакалаврият ва магистратура) олиб борилади.

Бакалаврият таълим дастурлари 4 йилга мўлжалланган бўлиб, камида 130 кредит бирлигидан иборат. Ўқув дастурининг биринчи икки йили умумкасбий ўқув фанларидан, охириги икки йили эса мутахассислик фанларидан иборат. Семестр 16 ҳафтадан иборат. Бакалаврлар асосан университетларда ва 4 йиллик ўқув дастури асосидаги коллежларда тайёрланади.

Магистратура икки йиллик ўқув дастурини ўз ичига олади ва 24 кредит бирлигидан иборат. Магистратурага бакалавриятни тугатганлар суҳбат, имтиҳон ва танлов асосида қабул қилинади.

Докторлик дастурлари Таълим Вазирлиги томонидан назорат қилинади ва камида 36 кредит бирлигига эга икки йил тўлиқ иш куни ҳисобида фаолият

юрителиди. Бакалаврлар учун эса 60 кредит бирлигига эга бўлиб, 4 йиллик илмий – тадқиқот фаолиятдан иборатдир. Докторантлардан камида 2 та чет тилини эркин билишлари талаб этилади.

Корея олий таълим тизимида сифатни назорат қилиш ва аккредитациялаш таълим, фан ва технологиялар Вазирлиги томонидан амалга оширилади. Шунингдек вазирлик таълим муассасалари ва факультетлар ташкил этишга рухсат беради ҳамда қабул квоталарини белгилайди.

Университетлар доирасида институтчионал аккредитациялашни Университет таълими бўйича Корея Кенгаши (КСИЕ) амалга оширади. Ҳозирги кунгача ушбу кенгаш (КСИЕ) томонидан 201та университет аккредитацияланган.

Чет эл олий ўқув юртлари ва умуман халқаро таълим тизимининг ривожланиш тенденцияси таҳлили асосида ҳозирги даврда таълим сифатини таъминлаш энг долзарб ва муҳим ҳаётий масала эканлигини таъкидлаб, қуйидаги хулосаларни келтирамиз:

1. Таълим ижтимоий ҳаётнинг муҳим соҳаси ҳисобланади. Айнан таълим жамиятнинг интеллектуал, маданий ва маънавий даражасини шакллантиради.

2. Ҳозирги кунда ҳар қандай давлатнинг кучи-қудрати, ривожланиш даражаси, ундаги ижтимоий-сиёсий муҳит ушбу давлатнинг интеллектуал салоҳияти билан белгиланади. Интеллектуал салоҳиятнинг ўсиши эса асосан таълим сифати билан баҳоланади.

3. Глобаллашув даврида юзага келаётган экологик, ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий муаммолар ҳамда инқирозлар ва уларнинг ечимлари таълим сифатига боғлиқ ҳолда шаклланади ва ривожланади.

4. Ҳар қандай давлат таълим соҳаси сифатига қанчалик кўп эътибор қаратса, қанчалик кўп маблағ сарфласа ва натижаси энг юқори халқаро стандартларга жавоб берса, ушбу давлатда ҳаёт сифати шунчалик юқори бўлади.

5. Таълим сифатини ошириш чегара билмас соҳадир. Шу сабабли ҳозирги кунда таълим сифатининг ўсиш динамикасини тўғри баҳолаш, унинг мезонларини аниқ белгилаш ва келажак таълим сифати кўрсаткичларини олдиндан башорат қилиш, режалаштириш ўта муҳим ва долзарб масала ҳисобланади.

6. Таълим сифатини оширишнинг асосий омилларидан бири таълим жараёнига замонавий ахборот-коммуникация [4] ва инновацион педагогик технологияларни [5] кенг жорий этишдан иборатдир.

7. Таълим сифатини ошиши ва дунёда ягона таълим тизими ҳамда майдонини шаклланиши ўзаро узвий боғлиқ жараёнлардир.

8. Таълим сифати муаммоси тугалланган ечимга эга эмас соҳа ҳисобланади. Давлат ва жамият ривожланишининг ҳар бир босқичида таълим тизимининг ўзига хос янги шарт-шароитлар ва талаблари юзага келади, таълим сифати мезонлари ўзгаради ва бу масалани ҳал этиш учун тизимли тадқиқотлар олиб бориш талаб этилади.

9. Таълим сифати давлат ва жамиятнинг ижтимоий –иқтисодий ўсиш, ривожланиш даражасига боғлиқ ҳолда ўзгарувчан бўлганлиги сабабли, уни аниқлаш ҳамда келажак кўрсаткичларини олдиндан баҳолашнинг ягона, мукамал услубиёти ишлаб чиқилмаган.

Адабиётлар:

1. Рахимов О.Д. Таълим сифати-хаёт сифати. Рисола. ТАТУ Қарши филиали, 2015й.

2. Рахимов О.Д., Рўзиев Ҳ.Ж., Муродов М.О. Таълим сифати ва инновацион тенхнологиялар. Монография. Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2016. -206б.

3.А.Даминов, М.Закирова, Б.Назаров. Олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш масалалари. ДТМ.

4. Rakhimov O.D. Requirements and technology for creating e-learning resources. //Sovremennoe obrazovane (Uzbekistan), 2016. №2. P.45-50

5. Rakhimov O.D., Ashurova L. Types of modern lectures in higher education, technology of their design and organization.// Проблемы современной науки и образования. 2020. №12(157), часть -1. С.41-46. DOI: 10.24411/2304-2338-2020-11203